

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LV

ISTORIOGRAFIA
ROMÂNĂ ARDELEANĂ

IN LEGĂTURĂ CU DESFAȘURAREA
VIETII POLITICE A NEAMULUI
ROMÂNESC DE PESTE CARPAȚI

CUVÂNT ROSTIT ÎN ȘEDIȚA SOLEMNĂ
DELA 2 IUNIE 1923

SUB

PRESIȚENȚA MAIESTĂȚII SALE REGELUI

BCU Cluj / Central University Library Cluj
DE
ALEX. LAPEDATU

CU RĂSPUNS DE
IOAN BIANU

CVLTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1923

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LV

ISTORIOGRAFIA
ROMÂNĂ ARDELEANĂ

IN LEGĂTURĂ CU DESFAȘURAREA
VIEȚII POLITICE A NEAMULUI
ROMÂNESC DE PESTE CARPAȚI

CUVÂNT ROSTIT ÎN ȘEDINȚA SOLEMNĂ
DELA 2 IUNIE 1923

SUB

PRESIDENȚA MAIESTĂȚII SALE REGELUI
DE

ALEX. LAPEDATU

CU RĂSPUNS DE
IOAN BIANU

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1923

MAIESTATEA SA REGELE, suindu-se la scaunul presidențial, deschide ședința cu următoarele cuvinte:

«D-l Lapedatu ne va citi discursul său de primire. Imi pare bine că în decurs numai de câteva zile am avut plăcerea de a veni de două ori printre domniile-voastre, pentru a asista la primirea a doi membri în acest înalt așezământ de cultură. Bucuria Mea este, astăzi, cu atât mai mare, cu cât acesta al doilea coleg, d-l Lapedatu, este și Directorul Institutului de Istorie națională ce Eu am înființat la Cluj».

Apoi, adresându-Se d-lui Lapedatu, Maiestatea Sa termină cu cuvintele: *«Fii dar binevenit printre noi».*

Sire,

Domnilor Colegi,

Când, în sesiunea extraordinară, de pibegie, a Academiei noastre, ținută la Iași, în Octomvrie 1918, mi-ați făcut marea și neașteptata onoare de a mă chema în mijlocul Domniilor-Voastre ca membru activ al acestui înalt așezământ de cultură națională, ziceam, mulțumind binevoitoarelor cuvinte de salutare ce-mi adresă, ca president de ședință, mult regretatul Duiliu Zamfirescu: că vremea de așezare ce va urma fundamentalelor prefaceri ce începuseră, va impune, negreșit, cel puțin generației noastre, ocupațiuni intense și în afară de îndeletnicirile ei obișnuite. Aceasta și pentru că, adăugam, Academia Română nu va mai fi numai un simbol cultural al unității naționale, ci o vie și înaltă expresie a acestei unități chiar, ea însăș o completă și definitivă realitate.

Mai curând decât aș fi putut crede atunci, astfel de ocupațiuni se impuseră și celui ce vă vorbește. Căci, din Decemvrie 1918 până în August 1919, el trebui să funcționeze ca Consilier pentru chestiunile istorice și etnografice pe lângă Delegațiunea țării la Conferința de Pace dela Paris, pentru ca, după câteva luni, să fie nevoit a se întoarce din nou, în aceeaș calitate, acolo, până în Aprilie 1920. Astfel obligația înscrisă în statutul corporațiunii noastre, de a ne rosti cuvântul de primire în cea dintâiu sesiune după alegere, rămase, în ce mă privește, să fie îndeplinită în anii următori. Dar lucrări nouă, mai apropiate trebuințelor culturale de ordin practic ale instituțiunilor la cari fusesem chemat să colaborez și eu, mă prinseră cu totul în mijlocul lor în 1921, iar Conferința dela Genua mă ținū departe de Academie tocmai în preajma sesiunii generale de anul trecut, așa că abia acum, după aproape

cinci ani dela alegere, mi-e dat să mă pot înfățișă înaintea Domniilor-Voastre cu obligatoriul discurs de recepție. . . .

Aceasta nu e însă singura abatere ce-am fost nevoit să fac dela statutul nostru. Mai e una, pe care asemenea trebuie s'o lămuresc — aceea de a nu mă putea ocupa, în acest discurs, astfel după cum se obișnuște și ni se impune, de vieța și opera predecesorului meu în Academie. Căci întâmplarea a făcut să fiu, în scaunul ce mi s'a conferit, succesorul unui bărbat despre a cărui activitate publică din ultimii săi ani nu s'ar putea, de sigur, vorbi, fără de aprecieri și judecăți, pe cari, în cunoștința de azi a lucrurilor, unii le-ar găsi, poate, prea aspre și nedrepte, iar alții, sub înrâurirea încă vie a evenimentelor, dimpotrivă, prea indulgente și nu îndeajuns de juste.

Așa fiind, am crezut că e mai bine să las ca vremea, nive-latoare a toate, să se aștearnă peste ceea ce a fost rău și dăunător în lucrarea lui Vasilie Mangra și să scoată la iveală, mai pronunțat, ceea ce a fost, negreșit, bun și folositor în activitatea sa anterioară, activitate peste care azi sunt proiectate încă umbrele întunecoase ale rătăcirilor și greșelilor sale, pentru ca, în alte împrejurări și față de alți oameni, să se poată expune, cu mai îndestulitoare cunoștință a faptelor, și judecă, cu mai mulțumitoare obiectivitate pentru o incintă ca aceea în care ne găsim, vieța și opera, culturală și națională, a acestui predecesor — fanatic, dar și nestatornic în credințe, hotărît, dar și temerar în acțiuni.

Explicând și această a doua abatere dela statut și potrivit latitudinei ce el îmi dă, am ales să tratez înaintea Domniilor-Voastre, cu ocazia de față, o chestiune — *istoriografia română ardeleană* — care ar putea să intereseze, după părerea mea, această distinsă asociațiune de învățați, nu prin noutatea contribuțiunilor la mai deaproape cunoaștere a ei, contribuțiuni pe cari nu le-am căutat, ci prin punctul de vedere special din care va fi tratată și anume: că nașterea și desvoltarea acestei istoriografii a fost determinată și îndreptată, dela început până la sfârșit, de însăș desfășurarea vieții politice a neamului nostru de peste Carpați — de luptele purtate de națiunea română

transilvană pentru restaurarea vechilor sale libertăți și drepturi, — de silințele ei, continue și stăruitoare, de a-și impune și valorifica aceste libertăți și drepturi în cadrele de Stat ale fostei Monarhii dunărene, — de trebuințele organizării sale naționale pe toate terenurile, cu deosebire însă pe cel politic și cultural.

I.

Dat fiind condițiile, anormale, în cari a trăit neamul nostru de sub fosta dominațiune, milenară, maghiară, istoriografia română ardeleană n'a trecut, domnilor colegi, prin fazele comune dezvoltării altor istoriografii naționale, între cari și cele ale țărilor române ciscarpatine. Ea nu începe adică cu obișnuitele anale, pentru ca dela acestea să treacă, treptat, la cronică și dela cronică să ajungă la expunerile istorice, de erudiție și de critică, ale timpurilor moderne, ci — datorită, cum vom vedea, unor anumite împrejurări ale vieții politice românești de peste Carpați — se manifestă, dintr'o dată, în forma aceasta din urmă: erudită și critică a scrierilor lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior.

Căci ceace se înregistrează în deobște ca produse istoriografice transilvane anterioare — Cronica popii Vasile din Scheii Brașovului, Cronica lui Gheorghe Brancovici și «Istoria» lui Radul Tempea — nu are nici un fel de legătură cu opera istorică a celor trei mari scriitori pomeniți, cari n'au cunoscut aceste lucrări și n'au putut deci clădi nimic pe ele. Mai mult chiar. Prin originea și natura lor, ar putea fi considerate ca stând în afară de domeniul istoric propriu zis al Transilvaniei. Intr'adevăr, Brașovul, ca vieață culturală românească, a aparținut, până târziu de tot, aproape de epoca modernă, Țării-Românești și Cronica bisericii Sf. Nicolae din Scheii, scrisă de popa Vasile dela această biserică pe la 1650, după însemnările mai vechi ale predecesorilor săi și după propriile-i însemnări contemporane, a fost redactată în spiritul și după modelul scrierilor similare din această țară. Cronica lui Gheorghe Brancovici, pornită numai din interesul familiar al autorului, de a transmite posterității cunoștința vieții și activității

fratelui său mai mare, Simeon, cunoscutul Mitropolit al Românilor ortodoxi din Ardeal, Sava Brancovici, n'a fost nici măcar scrisă în Transilvania. Iar «Istoria» Protopopului Radul Tempea, redactată ca o continuare la Cronica bisericii Sf. Nicolae din Șchei, deși tratează evenimente de cea mai mare însemnătate în trecutul neamului românesc de peste munți — luptele Brașovenilor împotriva Unirii — nu depășește decât prea puțin cadrul unui interes local.

Dar, afară de forma, erudită și critică, sub care se manifestă, — istoriografia română ardeleană se mai înfățișează, tot dela început, și cu un pronunțat caracter polemic și militant. Faptul se explică prin necesitățile de interes național cărora a fost chemată să răspundă această istoriografie. Căci, născută, cum am spus, pe urma unor anumite împrejurări ale vieții politice românești de peste Carpați, ea a trebuit să fie pusă îndată, direct și indirect, în serviciul acțiunilor susținute, atunci și mai apoi, pentru revendicarea vechilor noastre libertăți și drepturi, răpite și abolite, în cursul timpului, de foștii stăpânitori, prin uzurpare și înșelare. A privi deci aceste acțiuni în succesiunea și lanțuirea lor cauzală, însemnează a determina mai de aproape împrejurările și necesitățile de cari vorbim și de pe urma cărora s'a născut istoriografia de peste munți, în forma și cu caracterul arătat.

Evenimentul capital, cu urmări norocite pentru prefacerea în mai bine și dezvoltarea în folos general a vieții culturale și, prin aceasta, a celei politice, din trecutul Românilor trăitori peste Carpați, a fost, fără îndoială, unirea unei însemnate părți a lor cu Biserica Romei, — unire pusă la cale și înfăptuită, e știut, cu scopuri politice străine neamului, dar care, din fericire, a sfârșit prin a servi interese ale noastre ale tuturor, celor de dincolo, ca și de dincoace de munți. Faptul nu poate fi tăgăduit și afirmarea lui e, desigur, o banalitate. Totuș, față de anumite contestațiuni, o banalitate, dacă mă pot exprima astfel, necesară. Căci prin unire am ajuns în școlile din Apus, din Roma în deosebi, și în cele ale călugărilor creșcuți și educați acolo. In aceste școli au venit ai noștri în contact cu clasicitatea greco-romană și cu opera

istorică, medievală și modernă, din a căror învățătură au tras cunoștințe lămuritoare și edificatoare asupra originii romane a neamului și continuității lui, neîntrerupte, pe teritoriul Daciei traiane. Pe baza acestor cunoștințe, prelucrate și propagate printre cei de acasă, s'a restaurat vechea conștiință, amorfă, a ~~latinității și autohtoniei noastre~~ și s'a născut — prin colaborarea, de sigur, și a altor elemente și influențe — noua conștiință, vie, a drepturilor naționale. Pentru dobândirea acestor drepturi s'au formulat cererile, precise și pozitive, ale primelor manifestațiuni politice românești de peste Carpați. În cadrele Bisericii unite s'au afirmat, în fine, mai întâiu, aceste cereri și prin lupta și jertfa celui mai mare arhieru al acestei Biserici — Ioan Inocențiu Clain — s'au impus ele opiniei publice din Transilvania.

Noua conștiință politică națională, activă și luptătoare, a poporului român de peste munți din ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea, care trebuie privită, cum s'a arătat de curând, ca una din cele mai însemnate manifestațiuni istorice ale spiritului nostru public, ~~provocă, în mijlocul neamurilor~~ dominante din patrie — printre Unguri și Sași — o nestăpânită pornire împotriva Românilor și a cererilor prin cari ei socotiau că vor putea ajunge din nou în posesiunea pierdutelor lor libertăți și drepturi. Și fiindcă la baza acestor cereri erau argumente de natură istorică și juridică și anume: origina latină a Românilor, continuitatea vieții lor în Dacia și împărtășirea, odinioară, cu libertăți și drepturi constituționale egale celorlalte națiuni din țară, — acestea trebuiau cu orice preț infirmate. Astfel Românii fură prezentați, atunci mai întâiu, cred, ca un popor de obârșie nelămurită și de calitate inferioară, alcătuit din alte părți decât cele ale patriei lor actuale și venit aci, pe furiș, în urma tuturor, spre a cuprinde și uzurpă, ei, băștinașii, prin mărinoasa îngăduință a celorlalte neamuri, loc și rost în dauna lor — cu alte cuvinte, fără nici o îndreptățire, istorică și juridică, de a pretinde altă situațiune decât aceea ce o aveau înscrisă în legile țării — faimoasele *Approbatæ et compilatæ constitutiones Transilvaniae* — adică de tolerați numai, spre folosul «domnilor», cât și cum le vor plăcea lor.

Toate acestea nu erau însă, deocamdată, decât simple afirmațiuni, cari, ce e dreptul, prinseră și se răspândiră, nu numai în patrie, la cei preocupați, ci și la popoarele vecine, dar pe cari cei ce le colportau și le susțineau nu erau în stare să le dovedească cu mărturii solide și argumente convingătoare. Eră deci în interesul stăpânilor să se găsească cineva, care să aducă și să prezinte, în sprijinul acestor afirmațiuni, astfel de mărturii și argumente, în mod științific. Întâmplarea făcù ca acesta să nu fie nici Ungur, nici Sas, ci un German, originar din Elveția, Franz Joseph Sulzer († 1791), trăit însă multă vreme în Transilvania, ca auditor militar al armatei chesaro-crăești, apoi în Țara-Românească, unde a și murit, ca slujbaş (juris-consult) al lui Alexandru-Vodă Ipsilanti (1774—1782) și care și-a dat multă și lăudabilă osteneală să cunoască cât mai bine și mai temeinic starea poporului nostru și trecutul său. Dar, în comunitate de sentimente, ostile nouă, cu compatrioții sași, din mijlocul cărora îi eră soția — fiică a patricianului brașovean Johann v. Drauth — el se identifică până într'atâta cu preocupările politice ale acestora, încât își însuși părerile preconcepte și interese cari circulau în mediul lor, asupra originii, trecutului și drepturilor Românilor — idei dela care a pornit și s'a lăsat condus și în investigațiunile sale istorice, cum se dovedește aceasta din însăși scrierile sale și cum ne-o spune despre dânsul unul din cei ce l-au cunoscut bine — Petru Maior.

Intr'adevăr, Elvețianul acesta formulă, el cel dintâiu, în opera sa, foarte prețioasă de altfel — *Geschichte des transalpinischen Daciens*, I-III, Wien 1781-2 — ca teorie, științificeste expusă și susținută, părerea după care Românii s'ar fi alcătuit ca popor la Sudul Dunării, în Peninsula Balcanică, de unde ar fi imigrat în Nordul fluviului, în actualele lor locuințe, numai în sec. XII și XIII. Teoria aceasta, pe care autorul se nevoi — în adevăr cu multă pricepere și erudiție — a o înfățișa în lumina dovezilor și argumentelor istorice temeinice și obiective, aveà avantajul de a explica și justifică situația de sclavaj politic și social în care fuseseră aduși și erau ținuți Românii de peste munți de națiunile dominante de aci. Deaceea, deși în opoziție cu întreaga tradiție istorică

de până atunci, scrisă și nescrisă, indigenă și străină, relativă la originea și trecutul elementului românesc nord-danubian, care consideră pe Români ca descendenți ai coloniilor lui Traian și, în același timp, ca trăitori, neîntrerupt, în părțile fostei provincii a Daciei (D. Onciul, *Românii în Dacia Traiană*, București 1902 și *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, București 1907), ea a trebuit să fie primită cu particular interes îndeosebi în Transilvania — printre cărturarilor și conducătorii politici ai națiunilor stăpânitoare — Unguri și Sași — ca una ce pune la îndemâna acestora cea dintâiu operă științifică prin care se putea răsturna baza însăși, istorică și juridică, a postulatelor naționale și politice ale poporului românesc transcarpatin.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât în deceniul ce urmă apariției cărții lui Sulzer se produse în Transilvania anumite evenimente de natură a crește într-o potențată măsură conștiința acestui popor — ce privește rolul pe care-l avea în susținerea vitrizei sale patrii, — însemnătatea pe care ar putea-o câștiga în această patrie prin redobândirea vechilor sale libertăți și drepturi, — schimbarea, în fine, ce s'ar produce în situația lui și a țării, în caz când ar fi pus pe picior de egalitate, în viața publică, cu neamurile conlocuitoare. Evenimentele acestea fură: întâiu — reformele liberale, de scurtă dar impresionantă durată, pe cari Impăratul Iosif II le acordă popoarelor sale și de pe urma cărora neamul românesc de peste Carpați ar fi putut fi scos de sub regimul feudal al Tripartitului werböczyan și împărțit cu drepturile constituționale ale celor trei «națiuni» politice ale Transilvaniei. Al doilea — mișcările revoluționare ale lui Horia și tovarășilor săi, dela 1784-5 la cari fuseseră amestecați, direct și indirect, mai mult decât s'a crezut până acum, conducătorii din acea vreme ai poporului român, preoții și cărturarilor săi. Al treilea — memoriale acțiune politică pentru revendicarea drepturilor sale, întreprinsă de națiunea română transcarpatină, în mod solidar, la 1791-92, cu acel temeinic, conștient și demn memorandum politic, numit, cam în batjocură, de un adversar contimporan, Supplex libellus Valachorum.

Tustrele aceste evenimente, dar mai cu seamă cel din urmă, avură darul de a provoca o mare îngrijorare, turburare chiar, printre Unguri și Sași, aflați, tocmai atunci, după revocarea ordonanțelor liberatoare, într'o acută dispoziție de reacționarism, în vederea reîntronării și asigurării pentru totdeauna în viitor a poziției lor, privilegiate și dominante, — poziție clătinată și amenințată, pe cât de neașteptat, pe atât de serios, prin efemerile reforme iosefine. Căci, în cazul când postulatele politice naționale române, de egală îndreptățire la viața publică a țării, reclamate prin *Supplex libellus*, ar fi fost cucerite, numărul cel covârșitor al Românilor și, negreșit, vi-goarea și calitățile ce ei afirmaseră în ultimul timp pe terenurile unde propășirea nu le putuse fi cu totul împiedecată, trebuiau să fie, pentru acei ce până atunci profitaseră exclusiv de munca și jertfa acestui popor, serioase motive de îngrijorare, de turburare, cum s'a vădit aceasta în desvoltarea de mai târziu a vieții publice din Transilvania. De aci necesitatea pentru dânșii a unei serioase lupte împotriva cererilor române, nu numai pe teren politic, ci și științific. Și de aci prilejul bine venit ca noua teorie istorică a lui Sulzer, privitoare la origina balcanică a poporului român, să fie pusă în serviciul luptelor politice, prin acei sciitori ai timpului, cari se făcuseră exponenți ai concetățenilor sași și unguri în aceste lupte — ca Johann Carl Eder (1760—1811), Martin Bolla (1751—1831), Michael Lebrecht (1757—1807) și alții, mai mărunți, rămași necunoscuți.

Scrierea celui dintâiu — *Supplex libellus Valachorum cum notis historico-criticis*, Claudiopoli 1791 — oglindește perfect starea de spirit — de ură și vrăjmășie — în care se găsiau, atunci, națiunile stăpânitoare ale Transilvaniei față de poporul român în genere și de revendicările lui în particular. Căci cartea aceasta a lui Eder nu e expresia unei voci izolate și fără ecou, ci o scriere polemică și militantă, răspunzând în totul sentimentelor și intereselor politice din acel moment ale concetățenilor săi sași — scriere oficială, anume redactată pe seama reprezentanților acestora în dieta țării, ca să poată înfirmă, cu ajutorul ei, punct de punct, cererile românești. Iar dizertațiile, rămase nepublicate, ale lui Martin Bolla (*Disser-*

tatio de Valachis qui Transilvaniam incolunt) și Michael Lebrecht, ca și răspunsurile, păstrate în ms. ale municipalităților din Brașov și Sebeș, sunt dovadă de gradul în care revendicările noastre au trebuit să preocupe cercurile politice ale Ungurilor și Sașilor, pentru ca fruntași intelectuali ai lor, ca scriitorii mai sus citați, întâiul rectorul Piaristilor din Cluj, al doilea membru al Capitlului evanghelic din Sibiiu, și corporații întregi orășenești să se simtă obligate a trata chestiunea acestor revendicări în mod științific — cu argumente istorice și filologice.

Prin publicația lui Eder și prin discuțiile pe cari învățații sași și unguri ai timpului le întrețineau în jurul «problemei valache», teoria istorică a lui Sulzer a trebuit să se facă cunoscută, mai întâiu și mai bine, în Transilvania. Totuș, nu pe aci a pătruns ea în lumea științifică străină și nu prin scriitorii numiți a ajuns să se impună acesteia. Acela prin care teoria aceasta s'a răspândit în afară și s'a valorificat sub raport istoric n'a fost un Transilvan, ci un Șvab, născut în Ungaria, dar educat în Germania, la cea dintâiu Universitate a timpului, aceea din Göttingen, ca elev al vestitului August Ludwig Schlözer (1735—1809), și trăit la Viena, ca secretar la Cancelaria aulică transilvană de acolo, — Johann Christian Engel (1770—1814). Căci prin operele acestuia, cel mai serios și valoros, pentru timpul său, istoric al țărilor fostei Coroane ungare, învățat cu bogată cultură specială și superior spirit științific, teoria lui Sulzer, modificată în sensul că admigrarea e pusă în sec. al IX-lea, așa dar înaintea cuceririi maghiare și colonizării săsești, a pătruns ea printre învățații din afară și s'a impus lor. Și aceasta prin cele două mai cunoscute nouă scrieri ale sale: *Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum* (1794) și *Geschichte der Moldau und Walachei* (1804), — cu deosebire însă prin ultima, care a fost și a rămas, vreme de-un secol pentru străini și mult timp chiar pentru ai noștri, scrierea critică de căpetenie privitoare la istoria noastră națională.

Abia așa darse formulaseră, în scris și în tipar, într'o petiție către Capul Statului, argumentele pe cari se sprijiniau postulatele politice-naționale române din 1791-92, și se ri-

dicară, împotriva lor, din toate părțile, într'o întreagă literatură, contra-argumentele prin cari adversarii de veacuri tindeau să distrugă baza, istorică și juridică, a acelor postulate. O adevărată ofensivă politică-literară, față de care învățații români ai vremii simțiră o datorie de imperioasă necesitate națională și de onoare științifică să ia atitudine hotărâtă întru apărarea vechei tradițiuni istorice, susținând, în acelaș fel, erudit și critic, latinitatea și autohtonía noastră și apărând, în acelaș mod, polemic și militant, drepturile avute și cuvenite, dar contestate și refuzate poporului român. Și, din norocire, tocmai atunci, între pușinii cărturari ai neamului, se găsiră câțiva, cari, prin întinsa și temeinica lor învățătură, prin patriotismul lor cald și luminat, prin temperamentul lor viu și militant, prin stăruința lor neogoită și neobosită, erau mai în măsură să îndeplinească, cu cinste și cu demnitate, acest rol: întemeietorii istoriografiei române transilvane — Samuil Micu (1745—1806), Gheorghe Șincai (1754—1816) și Petru Maior (1760—1821).

Aceste au fost, domnilor, colegii, împrejurările vieții noastre politice și necesitățile de interes național ce au determinat nașterea istoriografiei române ardelenе. Numai cunoscându-le putem înțelege ceea ce am voit să explicăm prin expunerea lor mai deaproape — forma, erudită și critică, și caracterul, polemic și militant, în cari s'a manifestat și s'a înfățișat dela început această istoriografie, în scrierile marilor săi întemeietori. Ce fel aceștia și-au îndeplinit, fiecare în parte, sarcina impusă de împrejurările și necesitățile arătate, adică cu ce pregătire, cu ce mijloace, cu ce pricepere și cu ce zel, e cunoscut și nu e cazul să insist aci. Ceea ce trebuie relevat este numai că trei chestiuni i-au preocupat în mod particular: originea romană a neamului, continuitatea, neîntreruptă, a vieții sale în Dacia și raporturile de drept între Românii autohtoni și Maghiarii cuceritori. Cea dintâiu, spre a dovedi că suntem, nu numai cei mai vechi locuitori ai patriei, ci, în acelaș timp, și cei mai curați și direcți descendenți ai coloniștilor lui Traian și populației romanizate prin ei. Cea de a doua, spre a dovedi că atât Maghiarii, la așezarea lor, cât și Sașii, la colonizare,

ne-au găsit aci, cu o vechime de aproape o mie de ani. Iar cea de a treia, spre a dovedi că dominațiunea ce-o exercitau Maghiarii asupra Românilor de peste munți e întemeiată, nu pe supunerea acestora prin cucerire, ci prin răpirea și abolirea, ulterioară, prin uzurpare și înșelare, a strămoșștilor lor libertăți naționale și drepturi politice.

Tustrei — Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior — au tratat în scrierile lor aceste chestiuni, cu argumente istorice și filologice, fie de sine stătător, fie în conexiune cu altele. Iar dacă dela aceste chestiuni speciale, ei au trecut la studiul vieții bisericești și celei politice, în cadrul istoriei generale a neamului, au făcut-o pentru a dovedi, mai mult decât cereau interesele politice ale momentului, desvoltarea unitară, sub raport sufletesc, a poporului românesc și destoinicia lui în a-și fi putut organiza și conduce — împotriva tuturor adversităților soartei — o viață politică proprie, independentă. Din nefericire însă această monumentală operă istoriografică, nefiind publicată, în cea mai mare parte a ei, decât mai târziu, atunci când scopul practic pentru care fusese întocmită se îndeplinesc, rămase, pentru contemporani, ca și îngropată. Ea n'a influențat deci decât prea puțin în afară și nu atât cât ar fi putut înlăuntru — la Români: prin scrierile lui Petru Maior, cari, singure, văzură, la timp, lumina tiparului, ca să se poată infirmă prin ele părerile reprezentanților autorizați ai contrarilor — Sulzer, Eder și Engel, iar, mai târziu, Kopitar (Bar-tolomeu, 1780—1844) și alții.

Dacă însă întâmplarea, legată, de sigur, de împrejurări, dar și de voința hotărîită a omului, a făcut din acesta, din Petru Maior, singurul exponent al lunei învățate române din acea vreme în polemica istorică cu adversarii numiți, ceea ce i-a dat lui înalta autoritate științifică și morală de cares'a bucurat, la contemporanii și, cu deosebire, la urmașii săi, a fost valoarea particulară a scrierilor sale, mult superioare, ca spirit științific — azi o putem spune — aceloră ce cunoaștem dela tovarășii și predecesorii săi, Gheorghe Șincai și chiar Samuil Micu. De-aceea scrierile aceste — atât de solide ca informație, ca argumentare și ca interpretare — au rămas, multă vreme, izvorul bogat și nesecat din care s'a adăpat istoriografia noastră pentru

susținerea mai departe — ori de câte ori necesitatea s'a ivit — a bazelor istorice și juridice pe cari s'au sprijinit, din început, postulatele politice ale luptelor noastre naționale. Căci ceea ce timpul a irosit din scrierile lui Petru Maior e numai accesoriul — exagerări explicabile pentru vremea aceea, teorii dovedite în urmă ca eronate, păreri personale și fără actualitate mai târziu. Eșențialul însă a rămas și a intrat în circulație, mai întâiu prin scrierile polemice ale urmașilor săi nemijlociți, apoi prin cele ale continuatorilor de mai târziu, în alte condiții și cu alte mijloace, a luptei sale literare.

În adevăr, până la realizarea postulatelor naționale dela 1791, adică până la 1848, după cum acțiunile politice ce s'au întreprins între timp pentru dobândirea vechilor noastre drepturi, aveau, la baza lor, argumentele cuprinse în *Supplex libellus*, tot așa scrierile istorice și filologice, polemice, ce s'au mai publicat pentru susținerea acestor argumente au, la baza lor, rezultatele științifice ale operei istorice a lui Petru Maior, — devenite, prin acceptare și răspândire din ce în ce mai largă, bunuri istoriografice comune, în trebuință, ori de câte ori a fost nevoie, de cei următori. Căci, exceptând pe contemporanii lui Maior, decedați înaintea sa, Paul Iorgovici (1764—1808) și Ioan Budai-Deleanul (1770—1820), cari, în scrierile lor, rămase manuscrise, — cel dintâiu în *Scurta istorie a Românilor din Dacia*, iar cel de al doilea în *De originibus populorum Transilvaniae, De unione trium nationum Transilvaniae și Hungari vi armorum Transilvaniam non occuparunt*, — au putut trata chestiunea originii, continuității și drepturilor Românilor de peste munți în mod independent, cei următori, cu toții, s'au servit în scrierile lor de opera lui Maior. Așa canonicul prepozit de mai târziu, Teodor Aaron (1803-1854) publică, la Buda, în 1828, un *Scurt apendice la istoria lui Petru Maior care începutul Românilor din Romani adevărați la mai mare lumână îl pune*, — iar tânărul student și publicist, de origină din Banat, Damaschin Bojincă (1801—1866), care va da, cu sprijinul moral și material al lui Iordache Mălinescu, a doua ediție — din 1834 — a *Istoriei pentru începutul Românilor din Dacia*, adăugându-i răspunsurile autorului la întâm-

pinările lui Kopitar, polemizează, ca și compatriotul său Eftimie Murgu († 1870), dar independent unul de altul, cu autorul anonim al cărții tipărită la Halle în 1823: *Erweis dass die Wallachen nicht römischer Abkunft sind*, primul în *Animadversio in dissertationem Hallensem* (Pestini 1827) sau, după titlul versiunii românești: *Răspundere dezgurzătoare la cărtirea cea din Halle* (Buda 1828), iar secundul în *Beweis dass die Wallachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind* (Buda 1830).

În sfârșit, când procesul nostru politic cu Ungurii se găsiă în ajunul rezolvării sale prin urmările revoluțiunii dela 1848, Simeon Bărnutiu (1808—1863), spiritus rector al acestei revoluțiuni, în memorabilul său discurs, rostit la 3/15 Maiu, în adunarea dela Blaș (Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară*, ed. 2-a, II, 307—363) trată chestiunea raporturilor dintre Români și Maghiari, din punct de vedere istoric și juridic, după scrierile marilor săi predecesori, adică după Maior. Cuvântarea aceasta, capo-d'operă a elocinței politice române, cum a numit-o Aron Densusianu, nu e decât chintesența ideilor ce s'au agitat și frământat în această privință la Români în ultima jumătate de veac. Ea poate fi deci privită, cu toată dreptatea, ca ultima manifestare a istoriografiei române ardeline din prima parte a sec. al XIX-lea. Căci, cu realizarea postulatelor dela 1791-2, istoriografia aceasta își încheie rolul pe care i l-au impus împrejurările vieții naționale de până atunci: de a fi stat, direct și indirect, în serviciul acțiunilor purtate de Românii transcarpatini întru dobândirea libertăților și drepturilor lor.

II.

Intr'adevăr, domnilor colegi, când aceste libertăți și drepturi fură câștigate, chestiunile ce preocupară până 'n acel timp istoriografia noastră transcarpatină au fost lăsate deoparte, căci altele, în funcțiune de noua situație politică dobândită la 1848, le luară locul în lucrările celor ce se consacrară de aci înainte studiilor de istorie națională. Deaceea scrierile lui Vasile Maniu

(1824—1901) și Simeon Manguica (1831—1890), Bănățeni amândoi, privitoare la obârșia romană a neamului și la stăruința lui, neîntreruptă, în Dacia (*Disertațiune istorico-critică și literară tractând despre originea Românilor din Dacia-Traiană*, Timișoara, 1857 și *De originea, vechitarea și însemnătatea numelui de Valac*, 1866—7), ne apar azi, în mijlocul noii literaturi istorice a vremii, ca niste palide ecouri ale unor întârziate preocupări.

Iar când mai târziu, chestiunea originei și autohtoniei noastre va fi readusă în discuție cu tot aparatul criticii științifice moderne, prin operele filologice ale lui Franz Miklosich (1813—1891) și cele istorice ale lui Robert Roessler (1849—1881), cei ce vor lua, asupra-le, greaua dar onorătoare sarcină de a se face apărătorii tradiției istorice în chestiunea așa zisă română, nu vor mai fi scriitorii de peste munți, ci învățații de aici, din țara cea veche — B. P. Hasdeu (1836—1907), A. D. Xenopol (1847—1920) și D. Onciul (1856—1923). Și aceasta nu numai pentru că între cei dintâi nu erau, acum, din întâmplare, oameni de pregătire și autoritatea științifică a acestora, ci și pentru că ei nu mai simțeau trebuința practică să intervină într-o discuție, care, din punct de vedere politic, nu mai avea însemnătatea de odinioară. Căci, sub acest raport, situația Românilor din Transilvania fusese definitiv hotărâtă prin urmările revoluțiunii dela 1848 și nu mai putea fi schimbată sub influența rezultatelor noii polemici literare, redeschisă și pusă, ca și cea dintâi, prin intervenția preocupată a scriitorilor unguri și germani, în serviciul unor bine cunoscute interese politice.

Dealtfel, ajungerea poporului român de peste munți la egalitate de drepturi politice cu națiunile patriei foste până atunci privilegiate, fu privită de contemporani — așa cum și eră — ca un eveniment de o epocală însemnătate, care trebuia neapărat înregistrat și comentat, în toate amănuntele sale, cu deplină seriozitate și imparțialitate. Un tânăr, cu adâncă simțire națională, cu remarcabilă intuiție istorică, cu temeinică cunoștință a trecutului patriei și neamului său și, pe lângă acestea, cu frumos și ordonat talent literar, care participase însuș la

lucrările și acțiunile revoluționare, fie, direct, ca actor important, fie, indirect, ca observator serios, — Alexandru Papiu-Ilarian (1828—1878), concepù planul unei asemenea publicațiuni. După un preambul, tratând despre situația anterioară a Românilor și în deosebi despre raporturile lor, de fapt și de drept, cu Maghiarii, — scrierea aceasta are să cuprindă, în intenția autorului, în a doua sa parte, opera propriu zisă, care, în 6—7 volume, urmă să dea expunerea, completă și amănunțită, a evenimentelor revoluționare dela 1848-49 la Românii din Transilvania, iar, în apendice, documentele și actele mai importante relative la materialul tratat.

Din nefericire însă, din acest măreț plan, autorul, pe atunci tânăr de abia 22-3 ani, nu putù realizà decât o mică parte. Căci din valoroasa sa *Istorie a Românilor din Dacia superioară*, nu apărù decât partea întâia, preambulul iar din partea a doua numai un singur volum, enarând evenimentele până la 3 /15 Maiu. Totuș cartea, așa neterminată, este și azi, pentru partea tratată, cea mai prețioasă scriere a noastră cu privire la revoluția dela 1848 a Românilor de peste munți. Și ea merită această deosebită distincțiune, nu numai pentru valoarea sa istorică, ci pentrucă, prin scopul practic ce urmăria, autorul erà în tradiția marilor săi predecesori istoriografi: de a servi interesele vieții politice a Românilor transcarpatini, — viață care va luà, de aci înainte, o nouă îndreptare și o mai mare dezvoltare, cum se va vădì aceasta și din modul în care se înfățișează mai departe istoriografia română ardeleană.

Căci, după satisfacția recăștigării drepturilor politice, ca rezultat al luptelor purtate în acest scop o jumătate de secol, urmă, pentru poporul român de peste munți, necesitatea validității efective a acestor drepturi în vieța publică, față de cei ce le contestaseră și le refuzaseră cu îndârjire până atunci și cari înțelegeau să se opună și acum, din toate puterile, realizării lor echitabile, potrivit nouilor raporturi de drept stabilite după 1848. Ori aci se iviră greutățile, — greutăți provenite în special din puțină pregătire a Românilor de a se putea ridicà și menține, mai pe toate terenurile, alătura și împotriva foștilor stăpânitori, cari, dacă nu mai aveau, acum, de drept,

situațiile și prerogativele anterioare, continuau totuș să le dețină, în mare parte, de fapt. Se simți deci necesitatea imperioasă a organizării, cât mai repede, a vieții naționale românești în toate domeniile ei de manifestare publică — cu deosebire însă în cel politic și cultural.

Absolutismul austriac (1849—1860), care urmă revoluției dela 1848, după zdrobirea republicei Kossuthiane, și regimul restabilirii vieții constituționale în provinciile Imperiului, deci și în Transilvania (1861—1865), au fost, cum se știe, destul de prielnice acestei opere. Căci și pe terenul social-economic, prin reformele Guvernului central dela Viena, dar mai cu seamă pe cel politic și cultural, progresele fură însemnate. Instituțiile noastre bisericești, școlare și culturale, căpătară nouă forme de organizare, prin înființarea provinciei metropolitane de Alba-Iulia și Făgăraș (1853), prin restaurarea vechei Metropolii a Românilor ortodoxi din Transilvania (1864), prin întemeierea de noi institute de învățământ și, în particular, de numeroase școli populare, prin fondarea și susținerea de societăți literare și culturale, prin alcătuirea unei clase din ce în ce mai numeroase de intelectuali, crescuți mai cu seamă la Universitățile și Academii germane, prin îmbunătățirea și răspândirea publicisticii naționale, etc.

Paralel cu această serioasă lucrare de organizare a vieții publice românești transcarpatine, începù o alta, de studii și cercetări, cu caracter științific, privitoare la trecutul nostru, în scop de a se cunoaște cât mai bine formele și aspectele vechei culturi naționale — atât cât și așa cum putuse fi ea. Prin lucrările mult eruditului Timoteiu Cipariu (1805—1887), ale devotatului său discipol Ioan M. Moldovanu (1833—1915) și ale altora, studiile și cercetările acestea se îndreptară în primul loc asupra trecutului bisericilor noastre, singurele instituțiuni prin care s'a putut manifesta viața publică românească în vremea când eram numai «tolerați» și prin care s'a susținut, în mijlocul poporului nostru din Transilvania, o cultură cu caracter propriu, național. Cu aceste studii și cercetări s'au pus bazele istoriografiei române ardelenene din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care, părăsind, cum am arătat, vechile probleme, își puse altele, în legătură cu noua situație politică

dobândită și cu trebuințele culturale reclamate de ea. În acelaș timp, pe lângă trecutul bisericii, încep studiile și cercetările, mai întâiu sporadic, apoi din ce în ce mai largi în ce privește cadrele și mai serioase ca valoare, privitoare la toate acele chestiuni cari ~~constituiesc ansamblul și dau caracterul~~ istoriografiei române transilvane din perioada de care vorbim și asupra căreia vom reveni îndată, după ce vom fi relevat mai întâiu o altă latură de manifestare a acestei istoriografii — cea special politică, determinată de radicalele schimbări intervenite în alcătuirea formei de Stat a fostei Monarhii dunărene.

Intr'adevăr, e știut că după perioada guvernării absolutiste urmă, în această Monarhie, perioada așa zisului regim constituțional, în care Româniile de peste munți, cu ceea ce putuseră câștiga ca pregătire între timp, se afirmară, pentru întâia oară, ca element nou politic, în viața constituțională parlamentară a patriei lor, alătura de națiunile conlocuitoare, cu educație și tradiție politică de veacuri. Dar noul regim, sub care ai noștri puteau fi avantajați prin numărul cel mare și prin puterea elementară de viață, nu ținū decât prea puțin. Căci pe urma alipirii Transilvaniei la Ungaria (1865) se desființă viața politică proprie, autonomă, a fostului mare Principat, iar pe urma dezastrului dela Königgrätz (1866) se ajunge — prin pactul austro-ungar — la noua Ungarie, dualistă, cu viață politică unitară și centralistă. Româniile își deteră numai decât seama că în noua alcătuire de Stat, fundamental prefăcută, a țării lor, nu-și vor mai putea valorifica drepturile, așa după cum ar fi putut-o face în Transilvania. În consecință ei reclamară — și cererea rămase punctul cardinal al programului lor național până la războiul unității noastre naționale — restatornicirea vechei independențe politice a Transilvaniei (sub formă de autonomie), așa cum fusese ea în decurs de aproape o mie de ani și cum o pretindeau interesele vitale ale celui mai vechiu, mai numeros și singurul de viitor popor al acestei țări.

În slujba acestui capital postulat politic se născu și se dezvoltă o anume latură, cea politică, a istoriografiei române ardelenne, aceea care avea să susțină, pentru orientarea opi-

niei publice românești, legitimitatea, sub raport istoric și juridic, a acestui postulat. De aci scrierea lui Alex. Papiu-Illarian, publicată în anul schimbării regimului absolutist prin cel constituțional, 1861: *Independența constituțională a Transilvaniei* (tradusă în nemțește, la 1862, de I. F. Neigebaur). Și de aci scrierea, de acelaș cuprins, a prietenului său Iosif Hodosiu (1829—1880): *Românii și constituțiunile Transilvaniei* (Pesta 1871). Din aceeaș preocupare politică națională a izvorît apoi opera cunoscută a neobositului octogenar ce eră Gheorghe Baritiu (1812—1893): *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă* (I—III, Sibiiu 1889—91), în care se arată în ce împrejurări istorice și forme de drept public a trecut Transilvania în stăpânirea Habsburgilor, cum și ce fel aceste împrejurări și forme s'au desvoltat și păstrat, cu specială privire la situația neamului românesc, până la 1848, și de atunci înainte până la 1867, epoca dualismului, iar sub Ungaria unitară până la 1883. Și tot din aceeaș preocupare a izvorît întinsa și meritoasa colecție de acte și documente privitoare la acțiunile și manifestațiunile politicei românești transcarpatine dela 1791 până în zilele noastre (1910), a d-lui T. V. Păcățianu, numită *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale Românilor de sub Coroana ungară* (I—VIII, Sibiiu, 1904—1915). În fine, în acelaș domeniu de literatură istorică trebuiesc puse diferitele memorii politice ce s'au publicat la Românii de peste munți în a doua jumătate a sec. trecut, — în frunte cu cel din 1881 (*Memoriu compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români*, Sibiiu, 1883), redactat de Gheorghe Baritiu și în care se motivă, în chip magistral, sub raport istoric și juridic, punctul prim al programului partidului național român unitar, program atunci întocmit și publicat: autonomia Transilvaniei. Asemenea prețioasa carte de propagandă a lui Eugen Brote (1850—1916): *Chestiunea romând în Transilvania și Ungaria*, București 1905 (cu o versiune germană).

Dar lipsa de perspective mai apropiate ce privește schimbarea, în folosul Românilor, a situației politice decretate la 1867, cum și politica de maghiarizare, concepută și urmărită,

sistematic și perseverent, de noul Stat ungar, dualist, siliră pe Români să-și adune și întrebuințeze toate forțele întru organizarea și susținerea luptei pentru conservarea ființei lor etnice. Terenul principal al rezistenței eră, evident, cel cultural și constă din întărirea și înmulțirea mijloacelor de întreținere, vie și activă, a conștiinții naționale. Iar unul din aceste mijloace fu opera de studii și cercetări ce s'a întreprins de atunci încoace pentru cunoașterea vieții române transilvane sub toate formele și aspectele ei. Căci n'a fost domeniu, cât de ascuns și de modest, al acestei vieți care să fi rămas necăutat și necercetat: trecutul bisericesc, școlar, cultural, al instituțiilor naționale de pe vremuri, al personalităților istorice, al diverselor acțiuni și manifestațiuni politice, al ținuturilor specific românești ca Făgărașul, Hațegul, Banatul, Bihorul, Maramureșul, — toate s'au cercetat și studiat, după putință și împrejurări. Interesul istoricilor s'a îndreptat însă, cu deosebire, spre vieța bisericească, domeniu în care s'au publicat cele mai meritoase studii ale istoriografiei române ardelenae contimporane și în care s'au distins cei mai de seamă reprezentanți ai ei. De aceea, pentru cei viitori, caracterul dominant al acestei istoriografii, va fi, ca și pentru noi, cel bisericesc.

Nu-mi stă de sigur în putință să dau, acum și aci, un repertoriu al acestor scrieri și nici să fac o enumerare a celor ce le-au publicat. Totuș, nu voiesc să trec mai departe, fără să nu menționez, cu acest prilej, măcar numele celor mai cunoscuți din aceștia. Și anume, pe lângă cei deja citați, pe Aug. Treb. Laurian, Ioan Maiorescu, Andreiu Șaguna, Nicolae Popea, Ioan Ardeleanu, Nic. Tincu Velea, Vichentie Babeș, Alex. Roman, Atanasie Marienescu, Iosif Sterca Siulutiu, Artemiu Alessi, Gregoriu Silași, Nic. Densusianu, Ioan Pușcariu Alex. Grama, Vasilie Mangra, Ioan Slavici, Ilarion Pușcariu, Andreiu Bârseanu, Ioan Crișanu, Gh. Popovici, Ioan Mihaly, Gh. Bogdan-Duică, Ioan Sârbu, Patriciu Dragalina, Silvestru Moldovan, Ioan Russu Șirianul, Aug. Bunea, Ioan Lupaș, Elie Daianu, Iacob Radu, Ioan Rătiu, Sterie Stinghe, Nic. Sulică, Virgil Siotropa, Iulian Martian, Alex. Pop, Sever Secula, Ioan Bârlea, Alex. Țiple, Silviu Dragomir, Zenovie Pâclișanu,

Onisifor Ghibu, Ioan Mateiu, Ștefan Meteș, Avram Sădeanu, Teodor Botiș, Victor Motogna, Iuliu Vuia, Nic. Firu și alții asemenea lor, cari au scăpat, de sigur, înșirării noastre sumare și fugitive.

Opera acestor scriitori, privită în întregul ei, ca rezultat al tuturor bunăvoințelor și silințelor, dela cele mai modeste și mai puțin cunoscute, până la cele mai însemnate și mai bine reputeate, are o netăgăduită valoare științifică și constituie, în această privință, un aport însemnat la progresul istoriografiei noastre naționale în general, celei bisericești în special. Mai mult decât aceasta, ea are însă o valoare culturală. Căci, publicată fiind, aproape în totalitatea ei, în reviste și ziare, cari la Români de peste munți au îndeplinit, până în anii din urmă, ca și presa de aici, din vremurile glorioase ale începuturilor sale, un important rol cultural, — opera istorică de care vorbim, a fost, ca tot ce dedeau aceste reviste și ziare, de aproape și serios urmărită de cetitori, contribuind astfel, în largă măsură, la cultivarea și educația istorică și națională, a publicului românesc cărturar de dincolo. Dar mai mult și decât această valoare culturală, istoriografia română ardeeană din a doua jumătate a secolului trecut și începutul celui prezent are o mai mare valoare morală. Și aceasta pentru că cei ce s'au consacrat progresului ei, au avut să lucreze cu mijloace adesea foarte sărăcăcioase și în condițiuni mai totdeauna foarte grele, pe cari le-au putut suplini și învinge numai prin conștiința necesității lucrării ce trebuiau să îndeplinească. Ei n'au dispus de mijloacele științifice și materiale, lesnicioase și bogate, pe cari le-au avut la îndemână istoriografii străini, compatrioții lor bunăoară — Sașii și Ungurii. Iată de ce, privită sub acest aspect, istoriografia noastră are o valoare de ordin moral pe care n'o pot avea aceste din urmă și care întrece atât valoarea ei culturală cât și pe cea științifică. E tot ce ai noștri au putut da mai de preț și mai de folos în domeniul culturii naționale într'o vreme când propășirea pe alte tere-nuri ne eră mai grea și mai anevoioasă.

De cât, din cauzele mai sus expuse, această operă istoriografică s'a desvoltat multă vreme în mod independent,

izolat, nu numai de istoriografiile celorlalte popoare din patrie, dar chiar și de istoriografia națională de dincoace, din țara veche. Căci nu e lipsit de interes a constată, împreună cu d-l Nic. Iorga, că tradițiile deosebite, în cadrele cărora s'au dezvoltat cele două istoriografii surori, au adus cu sine ca istoricii din Transilvania să rămână multă vreme străini de preocupările celor de dincoace, după cum istoricii din vechiul regat de preocupările celor de dincolo. Mai mult. Istoricii ardeleni, siliți de împrejurări a trece în patria liberă au trebuit să părăsească, mai toți, preocupările de acasă și să-și însușească pe ale celor de aci. Astfel Florian Aaron (1805—1887), Aug. Treb. Laurian (1810—1881), Alex. Papiu-Ilarian (1828—1878), Nic. Densusianu (1846—1911), Gh. Bogdan-Duică și Ioan Sârbu († 1922), spre a nu menționa decât pe cei mai cunoscuți și a lăsa deoparte pe istoricii transilvăneni formați dincoace de Carpați. Cazul fiecăruia e tipic în această privință și poate fi perfect ilustrat în sensul celor afirmate. De aceea nu vom releva decât pe acel al distinsului și prea învâțatului nostru coleg d-l Gh. Bogdan-Duică, care câtă vreme a lucrat în Ardeal a publicat numai scrieri privitoare la istoria Românilor de acolo, iar odată trecut dincoace a părăsit studiile sale anterioare, dedicându-se cu totul altora — de interes și de folos mai apropiat tendințelor și trebuințelor culturale de aci.

La fel istoricii de dincoace, cu toată apropierea, colaborarea lor, în această Academie, cu istoricii din Transilvania, nu s'au preocupat decât arareori și prea puțin de problemele istoriografiei române ardeleni. Cel dintâiu istoric din regat care a încălcat, cu pasiune și vigoare crescândă, terenul acestei istoriografii, străbătându-l, în scurt timp, dela un capăt la altul, în toate direcțiile, a fost, cum ușor se poate închipui, acel căruia nu i-a rămas nimic lipsit de interes, indiferent deci, în trecutul neamului românesc — d-l Nic. Iorga. Cercetând mai întâiu arhivele orașelor transilvane de lângă fosta graniță, pentru studiul relațiilor politice, economice și culturale ale Țărilor Române cu Ardealul și Ungaria, d-sa a intrat treptat-treptat și din ce în ce mai adânc în studiul vieții trecute, proprii, a poporului român de peste munți, în domenii

investigate până atunci aproape exclusiv de ardeleni. Prin aceste studii, d-l Nic. Iorga trece curând alături și înaintea celorlalți. Și aceasta grație nu numai extraordinarelor calități prin cari a ajuns să domine — cu strălucita sa personalitate și grandioasa sa operă — activitatea istorică-națională a zilelor noastre, ci și faptului că a ținut să cunoască, direct, prin sine însuși, întreg pământul strămoșesc, cu toate formele și aspectele vieții românești, trecute și prezente. Lista scrierilor sale privitoare la Românii din Transilvania e, azi, mai bogată decât a oricărui din istoricii ce s'au mai ocupat cu astfel de studii. Deaceea, înaintea tuturor acestora, d-sa a fost în măsură să ne dea — în preajma războiului pentru unitatea națională — prima mare și însemnată operă de sinteză privitoare la *Istoria Românilor din Transilvania și Ungaria* (București 1916; cu o versiune franceză), în care, pentru întâia oară, trecutul lor a fost fixat și înfățișat, în cadrele organizațiilor politice sub cari au trăit după vremuri, din punct de vedere național și în legătură firească cu evoluția istorică a tot neamului românesc.

Paralel cu această operă istorică propriu zisă, d-l Nic. Iorga a mai îndeplinit însă o alta, tot atât de importantă, prin urmările sale, ce privește legătura organică a celor două istoriografii naționale. Căci prin cărtile, revistele și ziarele ce publică și editează de aproape un pătrar de secol, d-sa a contribuit, cum se știe, ca nimeni altul, la unificarea vieții noastre culturale în toate domeniile ei de manifestare. Și cum între acestea, mai important, prin îndeletnicirile sale speciale, eră cel istoriografic, de sine înțeles că a trebuit să dea o particulară atențiune publicațiilor din acest domeniu. Și într'adevăr, cu o râvnă și consecvență ce nu se pot îndeajuns admira, d-l Nic. Iorga a făcut cunoscut, zi de zi, putem zice, dincoace tot ce se publică dincolo, iar dincolo tot ce se publică dincoace, în istoriografia românească, deșteptând astfel, de o parte și de alta, prin căldura și autoritatea scrisului său, iubire și interes crescând pentru această însemnată latură a activității noastre culturale.

Și cum lucrarea aceasta a d-lui Iorga fu secundată și susținută de numeroși imitatori și discipoli, rezultatul a fost că, unul după altul, mulți din cei ce se dedicară studiilor și cer-

cetărilor de istorie națională, tinerii în deosebi, începură, după exemplul dânsului, a privi și lucră reciproc în câmpurile până atunci deosebite ale celor două istoriografii. Baza națională și morală a acestor nouă studii și cercetări fură vechile și prețioasele legături istorice ce se dovediseră a fi existat în viața noastră bisericească și culturală de o parte și de alta a Carpaților, încă de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare și a contimporanului său din Țara-Românească, Radu-Vodă, zis asemenea cel-Mare, dar, firește, în alt înțeles și cuprins. De aci s'a trecut apoi la alte chestiuni ale istoriei noastre de peste munți, pentru ca, după o continuă conlucrare de ani de zile, studiile și cercetările acestea să ajungă a constitui unul din cele mai de seamă câștiguri dobândite pentru înfăptuirea unității culturale române. În acest mod legătura organică între istoriografiile noastre de dincoace și de dincolo fu realizată, iar împreună lor dezvoltare în viitor asigurată, oricari ar fi fost piedicele ce s'ar fi pus în cale.

Dar nu numai de istoriografia din țara cea veche a rămas, atâta vreme, istoriografia ardelenă izolată în evoluția sa, ci, cum s'a spus dejă, și de cea a popoarelor conlocuitoare din patrie — Ungurii și Sașii, cari, lucrând totdeauna în condiții și cu mijloace mai avantajoase și mai bogate, posed istoriografii cu tradiții seculare și la un nivel superior aceleia a noastre. Cauzele izolării de cari vorbim trebuiesc căutate, în primul loc, în faptul că, cu rari excepții, istoriografii unguri și sași n'au voit să recunoască poporului român transcarpatin rol istoric în trecutul țării lor, decât din momentul când acest popor a dobândit și el libertăți și drepturi constituționale egale lor. În consecință, pentru epocile anterioare, socotit fiind ca tolerat numai și fără vreo înrâurire culturală și civilizatorie, el a fost, obișnuit, desconsiderat ori, în cel mai bun caz, ignorat, chiar și în acele modeste manifestări ale vieții publice, în care a putut avea totuș o acțiune proprie, națională. Ori, cum preocupările istoricilor ardeleni se îndreptau în deosebi către aceste din urmă, ei n'au putut trage prea mult folos din scrierile istorice ungurești și săsești, de unde și interesul mai redus al lor pentru ele.

Pe de altă parte ceea ce se putea găsi în aceste scrieri mai cu îmbelșugare și anume: știri și lămuriri relative la organizarea și viața națională a Românilor din Transilvania și Ungaria în Evul mediu, la situațiunea de șerbie politică și socială creată lor după aceea și la relațiile de tot felul dintre Ungaria și Transilvania cu Țările Române «transalpine» n'au interesat pe ai noștri, cei de dincolo, în chip deosebit, decât mai târziu și atunci pe al doilea plan. Dealtfel chestiunile acestea, ce privește pe Români, n'au format obiectul îndeletnicirilor istoricilor unguri și sași în măsura importanței lor și n'au fost tratate totdeauna cu obiectivitatea recerută. În asemenea condiții, natural că între istoriografia română ardeleană și între istoriografiile alogenilor noștri de azi — unguri și sași — nu s'au putut stabili legături mai apropiate și mai profitabile ambelor părți, decât doar prin reproducerea în revistele și ziarele timpului de acte privitoare la Românii de peste munți, din colecțiile de documente, ungurești și săsești, mai vechi.

Totuș, în timpul din urmă, tineri istorici ardeleni, în curent cu rezultatele și tendințele istoriografiei naționale de dincoace, care, mai bine de două decenii, utilizează, după puțință, literatura istorică ungurească și săsească, în special publicațiile documentare, pentru studiul relațiilor cu Transilvania și Ungaria, au luat contact mai de aproape cu aceste istoriografii, căutând în ele știrile și lămuririle privitoare la trecutul poporului nostru de peste munți, sub raporturile mai înainte arătate. Tendința aceasta s'a manifestat, simultan, și la istoricii unguri și sași — dintre cari țin să menționez aci pe cunoscutul editor al izvoarelor istorice transilvane și ungare, pe d-l Andrei Veress. Iar contactul acesta reciproc se accentuase așa fel înaintea războiului că putem spune cum că și în această privință se făcuse apropierea necesară între istoriografia română ardeleană și cele alogene — apropiere, care, continuând a se desvoltă, ar fi dus, cu timpul, la acea legătură fără de care istoriografia noastră nu-și va putea completa lacunele dezvoltării sale, atâta vreme, izolate.

Aceasta este starea în care se găsiă — în dezvoltarea sa — istoriografia română ardeleană la începutul secolului prezent, în preajma războiului mondial. Progresele realizate erau, negreșit, însemnate, iar serviciile aduse cauzei culturale, pentru susținerea cu succes a luptei de conservare națională, remarcabile. Cu toate acestea, împrejurările și mijloacele cu cari aveau să lucreze cei ce se dedicau studiilor istorice erau încă, dincolo, așa de grele și de reduse că, dacă n'ar fi intervenit marile prefaceri politice ale zilelor noastre, numai printr'o stăruitoare și îndelung răbdătoare lucrare, istoriografia română de peste munți și-ar fi putut îndeplini rolul pe care-l avea pentru promovarea, până la capăt, a năzuințelor noastre de atunci: unitatea culturală și, prin aceasta, cu timpul, cea politică, a neamului. Din norocire însă pentru noi, schimbările de cari vorbim au intervenit mai curând decât am fi crezut, punându-ne, dintr'odată, în măsură de a putea înfăptui, acum, în chip mai viguros și repede, ceea ce, înainte vreme, n'am fi putut realiza decât în mod lent și îndelungat.

Intr'adevăr, domnilor colegi, istoriografia română ardeleană, a cărei naștere și dezvoltare a fost, cum s'a putut, sper, învedere, din cele premerse, în funcțiune permanentă de evoluția vieții politice a poporului nostru de peste Carpați, va trebui să se resimtă adânc, în dezvoltarea sa viitoare, de recenta ordine stabilită pe pământul strămoșesc. Căci, cu nouăle forțe și mijloace dobândite, ea va putea, continuând o tradiție deja seculară, să stea, mai mult decât până acum, în slujba idealului actual — politic și cultural — al neamului: de a reprezenta aci, la Dunărea-de-Jos, pentru îndeplinirea misiunii noastre istorice și potrivit genului, latin, al rasei, cultura și civilizațiunea romană, pe care, acum, pentru întâia oară dela așezarea și constituirea noastră ca popor, în aceste părți de lume, am fost puși în stare să le putem înfăptui, liber și de noi.

Pentru aceasta istoriografii noștri de peste munți vor trebui să cerceteze și studieze, mai întâiu, cu amănuntul și temeinic, viața poporului român de acolo, sub laturile ei mai puțin cunoscute, scrutând, în acest scop, istoriografiile naționale ale popoarelor alogene, Unguri și Sași, — să întindă, apoi, câmpul

investigațiunilor lor asupra relațiunilor de tot felul ce au existat în trecut între Transilvania și Ungaria deoparte și Țările Române de alta, pe baza, în deosebi, a aceluiaș întins și neexploatat încă material istoric, — să caute, în fine, a scoate în evidență și a pune în valoare, cu toată iubirea și interesul ce comportă, elementele cu caracter propriu, național, ale vechii culturi și civilizațiuni românești. Căci oricât de modeste ar părea ele unora, pentru noi sunt tot ce poate fi mai prețios: ca produse, în împrejurări istorice atât de nefavorabile, ale geniului asimilator și creator al rasei noastre, menite a distinge și caracteriza, în evoluția lor viitoare, noua cultură și civilizațiune românească, de culturile și civilizațiunile străine, întemeiate și susținute de alții, de sute de ani, pe acest pământ strămoșesc, — culturi și civilizațiuni, cari, oricât ar prețui, ca valoare în sine, nu sunt și nici nu pot fi, prin natura și scopurile ce le-au călăuzit și le călăuzesc, apropiabile nouă.

Lucrările aceste, aci numai schițate, vor trebui deci să alcătuească programul de viitor al istoricilor români de peste munți, program, care, în nouăle împrejurări ale vieții naționale, va putea fi satisfăcut mai cu înlesnire și mulțumire, deoarece mai tot ceace ne lipsia ori ne eră chiar spre piedică în activitatea noastră istorică de până aci, ne stă acum la dispoziție. Universități nouă, pentru pregătirea științifică, în spirit național, a viitoarelor generațiuni de istorici, — societăți culturale, pentru răspândirea cunoștințelor privitoare la trecutul nostru și pentru cultivarea sentimentului istoric în mijlocul poporului, — instituțiuni speciale, pentru progresul studiilor istorice române, cum este și aceea întemeiată prin generoasa munificență și înalta preocupare patriotică a Majestății Voastre, Sire: Institutul de Istorie națională dela Cluj, și altele.

Mai presus de toate însă, instituțiunea chemată a promovă studiile de istorie națională la Români este Academia aceasta, care, de peste o jumătate de veac, susține, cu toate mijloacele ce i-au stat la dispoziție — științifice, materiale și morale — și cu toată autoritatea și prestigiul pe care i l-au câștigat și asigurat cei ce au lucrat la îndeplinirea scopurilor sale — silințele tuturor celor cari la noi s'au devotat cercetării și stu-

dierii pământului, trecutului și graiului românesc. Căci nu este nici unul din aceștia care să-și fi câștigat merite mai deosebite cu astfel de cercetări și studii și să nu fi fost chemat a colabora, direct sau indirect, la lucrările Academiei noastre, ori măcar distins, într'un fel sau altul, pentru silințele sale, — cum a fost și cel ce are onoarea a vă vorbi și care ține ca și cu această solemnă ocazie să reînnoască mulțumirile sale recunoscătoare domnilor colegi ce i-au acordat binevoitoarea lor încredere, chemându-l, acum cinci ani, printre dâșii și să trimită, în acelaș timp, ca ultim ecou al cuvântării sale de primire în corpul academic, omagiul său respectuos memoriei scumpe și neuitate a celor ce au plecat de atunci dintre noi, în lumea mai bună și mai fericită a liniștei celei veșnice.

RĂSPUNSUL D-LUI I. BIANU.

Domnule Coleg,

*Oricât este de natural ca, după alegerea și chemarea unui nou coleg în acest cerc restrâns de cărturari, să ajungem la această oră a solemnității primirii lui, oricât această oră este cerută de statutele instituțiunii și amintită nouilor aleși de cei însărcinați cu paza bunelor regule scrise, — totuș ora aceasta nu este lipsită de emoțiuni, atât pentru mirele zilei cât și pentru colegii cari consacră, pentru toată viața lor și a lui, în mod solemn, asocierea noului ales la lucrarea comună, la împlinirea înaltelor datorii morale, pentru cari ne aflăm aici, în sânul acestei instituțiuni culturale, cea mai înaltă a neamului nostru.

Emoțiunea este naturală pentru noul venit, care intră acuma, formal și solemn, sub legătura și apăsarea nouălor sarcini și răspunderi, spre cari adeseori însuș a râvnit, iar alteori a fost atras de alții și pe cari trebuie să le împărtășească, de acum înainte, cu colegii în a căror frăție este primit, nu numai pentru viața lui întreagă, ci și departe, în viitor, după sfârșitul acestei vieți. Căci, Domnule Coleg, făptuirea noastră aici — nu trebuie să uităm niciodată — se desvoltă sub privirile neîncetat ațintite ale părții celei mai instruite a neamului nostru, a cărturarilor, cari adeseori nu sunt cei mai iertători și câteodată nu sunt cei mai buni.

Emoțiunea noului venit este deci firească, dar firească este și emoțiunea noastră, a celor vechi, cari te chemăm — cum am fost chemați și noi — și te întâmpinăm, cu iubire, cu dorințe și cu speranțe, la pragul acestei incinte, în care vă oferim un scaun, spre a fi între noi — *inter pares* — o nouă putere de muncă, de gândire și de înțelegere. Această chemare, această întâmpinare solemnă aici, este și pentru noi un fapt de răspundere și prin urmare de emoțiune.

Astăzi emoțiunea între noi — între d-ta care vii chemat aici și acel însărcinat să-ți spună cuvântul de bun venit — este și mai firească decât de obicei, din mai multe cauze speciale.

Esti chemat aici, mai întâiu, ca să sfințești singurul scaun profanat în această incintă prin rătăcirea, dureroasă pentru noi toți, a unuia care n'a știut și nu s'a putut ține la înălțimea cuvenită în vremile grele, când eră dator să păstorească turma pe căile mântuirii și să stea drept ca purtător de lumină și de întărire sufletească în fața furtunii.

Ai fost ales și chemat, apoi, între noi, în zilele de mare durere, în sesiunea extraordinară, ținută la Iași, în Octomvrie 1918, când țara până la Siret eră încă sub apăsarea călcâiului inimicilor cuceritori.

La aceste firești și puternice pricini de emoțiune se adaugă coeficientul personal — legăturile noastre de conlucrare aici. Nu mă pot împiedeca de a-mi aduce astăzi aminte că cinci ani încheiați (1903—1908) ai lucrat aici, în serviciul colecțiilor Academiei, că de atunci au trecut două decenii, că din tânărul așezat, liniștit, cuminte, care descifra, cu răbdare și atențiune, vechile documente ale trecutului nostru, din cari împreună am publicat în 1907 seria celor 227 documente românești din anii 1576—1632, publicație pe al cărei titlu — din exces de modestie — nū-ai voit să ți se pună numele — că din acel tânăr de acum douăzeci de ani s'a făcut bărbatul, profesorul universitar, istoricul de astăzi, care a avut ocazia să-și slujească țara și neamul în împrejurări de cea mai mare însemnătate după marele rășboiu.

Amintindu-mi toate acestea și multe altele, nu mă sfiesc a recunoaște emoțiunea care mă stăpânește, când vin să-ți spun cuvântul de bun venit între noi.

Domnule Coleg,

Ne-ai vorbit în frumoasa d-tale cuvântare de astăzi despre *istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*. Eră natural și

eră potrivit să vorbești astăzi despre acea istoriografie, care nu a fost scrisă pentru fala și plăcerea de a povesti faptele moșilor și strămoșilor, nici pentru delectarea nepoților și strănepoților. Acolo, istoria, câtă s'a scris, eră armă de luptă împotriva morții naționale amenințătoare, eră pârghia de înălțare a conștiinței neamului, cotropit de străinii năvălitori pe pământul nostru strămoșesc; acolo, secolii lungi și grei au trăit ai noștri numai în puterea amintirilor nescrise, în puterea credinței și a conștiinții în dreptul lor etern de stăpânire pe ținuturile moștenite. Când istoria scrisă s'a arătat, ea n'a făcut decât să afirme și să întărească ceea ce eră știut și simțit în adâncurile sufletelor și conștiințelor.

Pentru a ne vorbi despre această istoriografie erai indicat în mod firesc, atât prin pregătirea d-tale cât și prin situația în care te afli acum.

Te-ai dedicat dela început cu dinadinsul studiilor istorice naționale, pentru cari am încrederea că vor fi contribuit să te fixezi și cei cinci ani de tinerețe petrecuți în biblioteca Academiei, pe lângă lecțiunile și lucrările de școală ale mult regretatului nostru Onciul. Într'adevăr, dela 1903 monografiile d-tale istorice se țin șir neîntrerupt, începând cu Radu-cel-Frumos, Vlad-Vodă Călugărul, Ștefan-cel-Mare, Damaschin Episcopul și Dascălul, Episcopia Strehaii, Cetatea Sucevii, Mihai-Vodă Viteazul, Radu-cel-Mare, Mihnea-cel-Rău, până la marele nostru învățător al tuturor — Petru Maior

Ani îndelungați ai condus lucrările Comisiunii Monumentelor Istorice și ai supravegheat frumoasele ei publicații — *Buletinul* și *Anuarul* — de o bogăție neprețuită de informațiuni și de studii asupra glorioaselor rămășițe artistice ale mult prea puțin cunoscutului nostru trecut. Studiile, notele și adăugirile d-tale, ca redactor al acelor publicații, le dau mare valoare și aproape pe toate paginile lor se vede și se simțește atențiunea luminată, preciziunea, siguranța și mulțimea cunoștințelor d-tale împraștiate în ele.

Inzestrat cu această pregătire, te-ai avântat apoi până sus, spre Nicolae Bălcescu, îndrăsnind să faci față de măreața lui Epopee asupra Marelui Voevod lucrarea pe care o încearcă arhitecții sau sculptorii față de monumentele capo-d'opere

mutilate sau rămase neterminate. Pătruns de spiritul marelui scriitor și al epocii povestite de dânsul și întărit de siguranța deplinătății cunoștinței izvoarelor istorice din cari s'a adăpat Bălcescu, ai continuat partea finală a operii lui, pe care sfârșitul lui dureros nu-l lăsase s'o scrie.

Bogăția și siguranța culturii d-tale istorice, liniștea și seninătatea judecăților d-tale — fiind, din fericire, văzute și înțelese, unde aceasta nu se întâmplă adeseori, ai fost chemat să dai ajutor, ca informator istoric, la lucrarea de cea mai mare însemnătate și delicatețe a așezării păcii după marele războiu.

Acolo, pentru luminarea celor chemați a hotărî, a colaboratorilor lor și a opiniei publice care-i înconjură și în fața căreia aveau să răspundă, d-ta, ca istoric și etnograf român ardelean, ai dezvoltat o activitate bogată și de cel mai mare folos. Memoriile pe cari le-ai scris atunci — atât cele publicate cât și cele nepublicate — sunt un titlu de merit de care puțini cărturari au norocul să se poată învrednici. Noi cari te-am chemat aici în 1918, am fost adânc mulțumiți că alesul nostru a fost făcut părtaș la o lucrare de o așa mare însemnătate. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dumnezeul părinților noștri — evocat în Cântarea României — ne-a dus la împlinirea aspirației, păstrată, vie, din neam în neam, prin cursul secolilor celor mai grei, aspirație căreia cea mai viu colorată expresiune i-a fost dată de Bălcescu și Eminescu: Unitatea Națională.

Atunci ai avut cuvenita, dreapta și meritata răsplată să și se dea sarcina de a conduce cultura istorică a viitoarelor generații în cea mai înaltă școală din «Dacia Superioară» și a pregăti pentru viitor, prin înțelegerea trecutului, cu deosebire acea parte a neamului românesc, a cărui istorie au fost suferințele, sângele și sudorile vărsate în cursul secolilor, sub apăsarea stăpânilor străini. Din nepoții iobagilor ardeleni aveți menirea de a face cetățeni conștienți, atât de drepturile lor naționale istorice, izvorâte din trecut, cât și de datoriile lor pentru viitor. Nici urmele umilințelor din trecut să nu rămână, dar nici fumuri de ambiții și vanități din situația câștigată să nu întunece conștiința datoriilor pe cari fiecare le avem față de neamul ai cărui fii suntem.

Sunt și suntem adânc încredințați cu toții că în acel cadru de activitate, lucrarea d-tale va da roadele cele mai bogate, după cum arată frumoasele începuturi. Dealtfel această lucrare a și primit cea mai frumoasă prețuire și cea mai înaltă încurajare din partea Celui care ține cârma direcțiunii noastre a tuturor și cinstește cu prezența Sa augustă solemnitatea noastră de astăzi.

Domnule Coleg,

Cuvintele de încredere în rodnicia viitoarei d-tale activități și în frățeasca conlucrare aici în Academie nu sunt întemeiate numai pe vechea cunoștință despre aptitudinile d-tale, dovedite prin ceea ce până acum ai înfăptuit, oriunde ai fost pus la lucru și orice ai întreprins, și nici numai pe calitățile personale de caracter. Încrederea aceasta are un temei mai larg și mai adânc, căci văd în d-ta continuarea intelectuală și sufletească a însuflețitului poet, a profesorului luminat și iubit, a cărui pierdere în floarea tinereții a aruncat zăbranicul durerii la 1878 peste școlile noastre din Brașov și peste toată lumea cultă de atunci de peste Carpați. În d-ta văd entuziasmul apostolic al sufletului aceluia Onea Lapedatu, fiu de plugar, setos de învățătură, pe care o câștigă cu zel neobosit, răbdând lipsurile, cunoscute numai aceluia cari am copilărit ~~la școală cu merinde aduse de acasă, la săptămână, de iubirea neadormită a părinților plugari, a aceluia plugari, cari, în năzuințele pentru înălțarea neamului lor spre lumină, spre cultură, nu cunoșteau greutatea nebiruite.~~ Dintre aceștia a fost și părintele d-tale: suflet pătruns de un entuziasm adânc dar stăpânit, luminat în centrele culturale occidentale, el adusesse peste Carpați, în școlile Brașovului, avânturi nouă, fusese acolo unul din puținii poeți cari s'au arătat între Mureșanu și Coșbuc. El a evocat «glasul străbunilor» în strofe ca aceasta:

«Pe-ale Ulpiei-Traiane
 «Vechi ruine rătăcesc;
 «Tainic umbrelor romane
 «Plângu-mă și le grăesc».

Iar refrenul tuturor strofelor eră încrederea neclintită în viitor, căci:

«Fost-a fost Românul mare
«Și va fi».

Aceeaș neclintită încredere profetică în viitorul neamului o afirmă dânsul în poezia «Dumnezeul nostru»:

«Ascultați glasu-i putinte
«Răsunând:
«Înainte, înainte,
«Fiii mei, pășiți luptând!
«Și de vorba lui se pleacă
«Cei Carpați,
«Pier hotare, râuri seacă,
«Să-și dea mâna frați cu frați».

Tot așa de profetic a fost și în «Apel la Unire», în care pare că vorbește astăzi:

«Ce blăstem, ce grea urgie,
«Ce pedeapsă, ce mânie,
«Ne-au ajuns, Români, pe noi?
«De trăim în desbinare,
«Când necazul e mai mare,
«Și toți gemem la nevoi?»

Acestea erau credințele și frământările sufletești ale aceluia bărbat de o rară nobleță de caracter, a cărui pomenire de 20 de ani de la moartea sa a fost cinstită în școlile noastre din Brașov într-o serbare comemorativă de mult regretatul nostru coleg Andreiu Bârseanu. În cuvântarea lui, acest coleg al nostru numiă pe Ioan Lapedatu: unul din cei mai harnici profesori, un scriitor talentat, un Român de inimă și unul din cei mai vrednici și simpatici membri ai societății românești din Brașov.

Acesta este sufletul cu care ai venit în lume, aceste sunt îndemnurile și îndrumările sub stăpânirea cărora ai lucrat până acum și avem deplină încredere că vei lucra și în viitor, mânat fiind de atotputernicia morală a datoriei și a devotamentului către neamul ai cărui fii suntem.

Nouă, cărturarilor ardeleni, această datorie ni se impune și ne leagă, în chip deosebit, ca o moștenire rămasă dela premergătorii noștri; ne-a legat în situațiile din trecut și ne leagă și în cea de acum, pentru pregătirea celei viitoare.

Intre mari greutăți, moșii și strămoșii noștri au trăit și au păstrat caracterul național, romanic, al neamului. Firile slabe au căzut, cele tari au răbdut, cele mai energice au reacționat față de acțiunile de înstrăinare și au mers să lucreze unde eră mai cu putință, ducând cu sine oriunde hotărârea rezistenței, îndârjirea luptei înfundate și pregătitoare pentru zile mai bune. Numele celor mulți se pierd în întunecimea secolilor trecuți. Dintre ei răsar ca stele de întâia mărime: Lazăr, cei patru teologi dela Blaj aduși de Mitropolitul Veniamin prin Asachi pentru Seminarul dela Socola, Florian Aaron, Bărnuț, Laurian, Ioan Maiorescu, Pumnul.

Toți aceștia și alții mulți au ieșit de sub apăsarea străină și au mers la frați, spre a le împărtăși durerile celor rămași acasă și spre a munci, cu frățesc devotament, pentru întărirea tuturor. Au făcut cu toții apostolat cultural și național și pentru aceasta au fost îmbrățișați cu căldură frățească.

Acesta a fost rostul muncii premergătorilor noștri, cărturari și învățători; în acea muncă ei și-au pus sufletele lor întrege. Ieșiți de sub stăpânirea străinilor, ei au muncit numai ca să lumineze pe frați, fără a năzui la măririle puterii și la bogățiile pământului

În împrejurările de astăzi misiunea nu și-a schimbat natura și orientarea; ea s'a ușurat însă mult, dar tot atâta a crescut datoria și răspunderea către generațiile viitoare.

Cele două cetăți culturale, ridicate anume pentru cotropirea culturii românești: Universitățile dela Cluj și Cernăuți, sunt stăpânite acum de noi și transformate în cetăți de cultură românească; acum, când fiul profesorului dela Brașov, cu o întreagă pleiadă de tineri cărturari, pregătiți în școlile noastre de aici sau cele apusene, tineri din toate ținuturile românești, vă aflați în catedrele celor două Universități românizate, datoriile voastre, datoria noastră, a cărturarilor ardeleni, nu și-a schimbat obiectivul, nu s'a împuținut; dimpotrivă: nouă, dascălimii superioare și mai ales celor din ținuturile ali-

pite, ne incumbă sarcina de a contribui, prin învățământul nostru, prin toată activitatea și purtarea noastră în mijlocul tinerimii, ca dragostea dela frate la frate, ca încrederea și stima dintre noi, din toate ținuturile, să cimenteze marea operă îndeplinită.

Lucrarea și intensificarea culturii naționale este întâiul mijloc care poate da caracterul de eternitate unității neamului unit.

Cu deplină încredere că d-ta, fiind unul dintre cei mai de frunte reprezentanți ai acestei misiuni, vei desvoltă și vei continua a reprezenta, aici și oriunde te vei găsi, o activitate neobosită și bogată în roade pentru atingerea acestui înalt scop — îți zicem din toată inima: Fii binevenit!

J/1134 65